

Darko Polšek

Kako je mogla izgledati pravda za Terri Schiavo?

Trideset i prvog ožujka 2005. preminula je Amerikanka Terri Schiavo, nakon petnaestogodišnjeg prebivanja u trajnom vegetativnom stanju i nakon duge bitke u koju se upleo čitav svijet - svijet politike, prava, bioetike, medicine, obiteljske psihologije, nakon bezbrojnih pravnih procesa, medijskih i socijalnih kontroverzi oko eutanazije, prava na život i smrt, prava na zastupanje, “živih oporuka”, i nakon odluke suda da se po treći puta pacijentici ukloni cjevčica za hranjenje. Terri Schiavo postala je u vrlo kratkom roku gotovo najpoznatiji i najkontroverzniji slučaj u povijesti bioetike.

Po čemu je slučaj Terese Schiavo tako izuzetan? U medicinskoj praksi liječnici se razmjerno često susreću sa sličnim – beznadnim ili “terminalnim” slučajevima. I isto tako često, zajedno s roditeljima ili pravnim skrbnicima, oni donose odluku o prepuštanju života – milosti Božjoj ili nemilosti prirode. Kratak odgovor na to pitanje jest da slučaj Terri Schiavo na primjeru pokazuje sve zamke bioetičkog problema eutanazije.

Terri Schiavo¹ (1963), djevojka s Floride, nakon duge kure mršavljenja, i kronične bulimije, godine 1990. zbog pomanjkanja kalija dobila je infarkt. Nakon intervencije hitne pomoći, oživljavanje srca je uspjelo, ali se moždane funkcije nikada nisu oporavile. Ostala je u komi, ili točnije, u trajnom vegetativnom stanju sljedećih 15 godina. Ali oko toga se ne slažu sva izvješća. Prema nekim liječnicima, riječ je o stanju “budnosti bez svijesti”, a prema drugima o “minimalno svjesnom stanju”. Tijekom petnaest godina obavljen je niz pretraga njezinih neuroloških funkcija (CT, EEG, CAT Scan), i sve te pretrage pokazale su ozbiljnu moždanu atrofiju. EEG test utvrdio je da kod pacijentice Schiavo ne postoji nikakva mjerljiva moždana aktivnost. Godine 2001. u jeku pravne bitke i prizivnog postupka kojim se trebala ustanoviti svrsishodnost daljnjeg liječenja i novijih terapija, svjedočilo je pet liječnika. Dva liječnika koja su izabrali supružnici Schindler, roditelji pacijentice, nisu bili uvjerljivi. Dr. Maxfield je bio radiolog. Tvrdio je da je pacijentica u “minimalno svjesnom stanju”, a drugi, liječnik Hammesfahr je tvrdio da bi je njegovi lijekovi izliječili, no pri tome se lažno predstavljao kao kandidat za Nobelovu nagradu. Prizivni je sud potvrdio odluku nižestupanskoga suda. I u ožujku 2005., neposredno prije smrti pacijentice, ponovno su ispitane snimke stanja pacijentice. Tri neurologa u komisiji utvrdila su da je stanje nepopravljivo. Dr. Prockop je tvrdio kako snimke Terri Schiavo pokazuju “najozbiljnije oštećenje mozga koje je ikada vidio”; dr. Bradley, voditelj neurološkog odjela Sveučilišta u Miamiju tvrdio je da u višim centrima njezina mozga nema nikakve aktivnosti”, a dr. Pulley je tvrdio da su “šanse za oporavak ove osobe otprilike nula.” Dr. Chesire, nastavnik na jednoj kršćanskoj instituciji, ponovio je da je Terri u “minimalno svjesnome stanju”, ali se pozivao na snimke kojima su se služili liječnici u prethodnom pravnom postupku. Osim toga bio je i poznat po ekstremno religioznim stavovima i dijagnozama koje se ne pozivaju na znanstvene dokaze. Sud doktora Chesirea bio podloga za pisanje peticije za nastavak života pacijentice koju je sastavio guverner Jeb Bush.

Međutim, sve do smrti pacijentice jedan od najbitnijih uzroka velike medijske kontroverze bila je rasprava oko Terrine sposobnosti da reagira na podražaje. Naime roditelji Terri Schiavo napravili su šest video snimaka (ukupno 4 minute filma), kako bi dokazali da nije riječ o komi ili permanentnom vegetativnom stanju, već o “minimalno svjesnom stanju”. Nakon pregledavanja dijelova tih snimaka 33 liječnika (od kojih je bilo 15 neurologa) smatralo je da bi pacijentica trebala napraviti daljnje testove kako bi možda uspjela reagirati na nova terapijska sredstva. Dvadesetak minuta prije negoli je cjevčica za prehranu trebala biti izvađena 18. ožujka 2005., Terri Schiavo je navodno uspjela artikulirati dva jauka, i pokušala reći “kako želi živjeti”. Unatoč činjenici da su te glasove čuli samo prisutni članovi obitelji, pokrenut je zahtjev za obustavu postupka uklanjanja cjevčice. Na temelju izvješća iz 1998. doktora Pearsea, utvrđeno je da su se takve reakcije već zbivale, ali da nisu bile ni u kakvoj vezi s izvanjskim podražajima. U tom izvješću međutim ipak se spominje da je “normalnih” koincidencija ipak bilo – pacijentica je jauknula u slučaju jake boli i otvarala oči u slučaju jake buke.

Pravni skrbnik pacijentice, odlukom suda iz 1990. postao je njezin suprug Michael. Terrini roditelji (bračni par Schindler) na tu odluku nisu uložili prigovor. Ta je odluka možda najbitnije odredila tijek kasnijih događaja. Ranih devedesetih godina, suprug ju je podvrgavao raznim eksperimentalnim postupcima, poput stimulacije talamusa, kako bi je vratio u svjesni život. Bio je brižan, vodio ju je u šetnje. Upisao je, a potom i završio studij

---

¹ Za izvrstan pregled događaja u vezi sa slučajem Schiavo, vidi članak s on-line enciklopedije www.wikipedia.com.

medicinskog sestrištva kako bi mogao biti brižniji. Sve do 1993. godine, Michaelovi odnosi s Terrinim roditeljima bili su iznimno dobri. Nekoliko je mjeseci živio s njima. Oni su ga čak poticali da “nastavi živjeti”, pa ih je Michael upoznao sa svojom novom zaručnicom.

Godine 1998. Michael Schiavo uložio je zahtjev za uklanjanje cjevčice. Sud je donio odluku prema kojoj suprug i skrbnik može pokrenuti postupak uklanjanja cjevčice. Tu je odluku potvrdilo još 19 neovisnih sudaca. Istodobno, roditelji pacijentice uložili su dva zahtjeva za pokretanje nove terapije kojom bi se pacijentici omogućilo “prirodno gutanje hrane”. Sudac Greer je 8. ožujka 2005. odbacio oba zahtjeva na temelju razumne liječničke procjene prema kojem takvi pokušaji ne bi donijeli nikakav rezultat. Trinaest dana nakon uklanjanja cjevčice i hrane, Terri Schiavo je preminula.

Mnogi komentatori, od kojih posebno valja izdvojiti spisateljicu Joan Didion², sumnjaju u liječničke nalaze o trajnom vegetativnom stanju. Joan Didion čak implicite tvrdi da uzrok srčanog zastoja nije bila bulimija već Michaelovo nasilno ponašanje. Naime u policijskom izvješću nakon pada od infarkta, spominju se “manje ogrebotine” na koljenima. Ali to je ostalo razmjerno netipično mišljenje. U brojnim procesima, mnogi su liječnici pregledali pacijenticu i većina se složila da je riječ o bitnom i nepovratnom oštećenju velikoga mozga nastalog zbog srčanog zastoja.

Medijski cirkus

Komplikacije sa slučajem Schiavo započele su s Michaelovom parnicom protiv liječnika koji prilikom ispitivanja neplodnosti u svojoj dijagnozi pacijentice Schiavo nije spomenuo bulimiju. Michael Schiavo dobio je parnicu vođenu u ime njegove supruge. Na ime odštete, Terri je dobila 700.000\$, a Michael 300.000\$. Čini se da je upravo taj novac pokrenuo lančanu reakciju i bio presudan u prekidu odnosa između supruga i roditelja Terri Schiavo³, kao i u upornoj i uspješnoj pravnoj bitki supruga da zadrži legalno skrbništvo nad Terri. Upravo taj novac baca sjenu sumnje u Michaelov “sukob interesa”, odnosno u moralnost njegove odluke i njegove bitke za pravo na Terrinu smrt. U sudskoj je odluci međutim razmatrana mogućnost “sukoba interesa” nastalog zbog ostavštine Terri Schiavo. Dr. Pearse, sudski izabrani liječnik - skrbnik, u svom je izvješću naveo sukob interesa supruga, ali je isto tako zaključio da bi i drukčija sudska odluka, naime odluka o novome skrbniku tj. o prepuštanju novca iz ostavštine Terri Schiavo roditeljima, predstavljala novi sukob interesa.

Otkako se većem dijelu religiozno orijentiranih Amerikanaca učinilo da su se u slučaju sudske presude kojom se prekida dotok hrane, *de facto* donijela smrtna presuda pacijentici, te narušila brojna načela humanosti i pravde, etike, dostojanstva i brige za bližnje, kontroverze oko Terri Schiavo u Americi prerasle su u “cirkus”, u krizno stanje, u kojem su suci počeli dobivati prijetnje smrću, demonstranti su pokušavali upasti u bolnicu, vašar, u kojem su pred bolnicom danonoćno dežurale stotine novinarskih ekipa, da bi u više navrata morala intervenirati jaka policijska ekipa i uhapsiti nasilne demonstrante. Istodobno, drugoj se strani američke javnosti, onoj liberalnoj, takva povika protiv “nepravde” u sudstvu, ili izglasavanje pojedinih zakona na lokalnoj, pa čak i na federalnoj razini, kojima bi se ukinule već postojeće sudske presude, učinila evidentnim kršenjem osnovnog načela države - o trodiobi i kontroli vlasti i načelu o neretroaktivnosti prava.

Naime, u cijeli "cirkus" ili krizu uključile su se lokalne i federalne vlasti, pa je slučaj Schiavo postao i bitno političko pitanje. Za vladu Georgea Busha, slučaj Terri Schiavo bio je ključni primjer u njegovoj bitci i kampanji za “etiku života”. Na lokalnoj razini, predsjednikov brat Jeb Bush u parlamentu Floride uspio je donijeti zakon kojim se zabranjuje ukidanje umjetne prehrane ako pacijent to pacijent nije izrijekom zahtijevao. Dana 17. ožujka 2005., na dan kada je umjetno prehranjivanje trebalo prestati, voditelj Senatske većine, Bill Frist najavio je da poziva Terri Schiavo kao svjedoka pred Komisiju senata, a republikanski vođe u Kongresu otvorili su kongresno ispitivanje, koje se trebalo održati 25. ožujka. Smisao poziva sa sudskim nalogom i ispitivanja svjedoka pacijentice Schiavo, bio je u produženju života pacijentice. Jasno je naime da Terri ne bi mogla svjedočiti – bio je to samo potez kojim bi se zaštitio svjedok, odnosno prijetnja izvršnim vlastima da ne poštuju sudska odluku (budući da je u Americi teški zločin spriječiti osobu da svjedoči pred Kongresom). Međutim, sudac Greer je odbacio takve pozive kao neustavne, pa je njegova odluka o uklanjanju cjevčice ostala na snazi. Članovi Kongresa nisu uložili žalbu. Unatoč tome, Kongres je donio zakon (tzv. Palm Sunday kompromis) kojim se dopušta nadležnost federalnoga suda u slučaju Terri Schiavo, i predložio je još jedan

² Didion, Joan, 2005. “The Case of Theresa Schiavo”, *The New York Review*, June 9, 2005.

³ www.usatoday.com/news/nation/2005-03-24-schiavo-money-cover_x.htm

zakon kojim bi se spriječila smrt Terri Schiavo, ali kako je Schiavo u međuvremenu preminula, on vjerojatno nikada neće biti izglasan. Zakon kojim takvi slučajevi mogu postati federalni, postao je kontroverzan i za same političare, jer se tim zakonom uvodi presedan kojim se bitno ugrožava nadležnost sudova saveznih država.

Tijekom ožujka 2005. novine su tiskale cijeli niz napisa kojim se ističu nedosljednosti između političkih javnih proklamacija i postupaka u stvarnome životu. Raspravljalo se o tome koji je političar dopustio da mu roditelj/potomak/rođak umre u sličnoj situaciji, zašto je aktualni predsjednik glasao za zakon kojim se dopušta smrt prema (spornom) kriteriju moždane smrti, itd.

Suprug Michael Schiavo, pravni skrbnik pacijentice, pokrenuo je zahtjev za uklanjanje cjevčice za prehranu u studenom 1998. To je i učinjeno, po prvi puta u travnju 2001., ali je dva dana kasnije ona ponovno vraćena na zahtjev njezinih roditelja. U listopadu 2003. odbačena je žalba roditelja. Pet dana kasnije, cjevčica za prehranu uklonjena je drugi put. Šest dana potom, zakonodavno tijelo Floride izglasalo je tzv. "Terrin zakon", koji je dao guverneru Jebu Bushu ovlast da intervenira u slučaju Schiavo, što je on odmah i učinio. Tako je cjevčica za prehranu pacijentice vraćena po drugi put. U svibnju 2004. sud Floride ukinuo je zakon s obrazloženjem da "ukida građanima Floride njihovo pravo na privatnost". Žalba guvernera Busha na Vrhovnom sudu Floride je odbačena. Sud je jednoglasno odlučio da je pri donošenju toga zakona bila riječ o neustavnoj intervenciji izvršne vlasti u sudsku i o neustavnom donošenju zakona s retroaktivnom snagom. Cijeli slučaj dospio je i do Vrhovnog suda Sjedinjenih država, ali je on odbio pokrenuti žalbeni postupak.

U cijeli slučaj uključile su se razne svjetske organizacije. Papa je molio za produženje Terrina života. Mnogi pojedinci bili su spremni platiti goleme medicinske troškove za održanje Terri na životu. Različite kršćanske organizacije, pa i sama predsjednička obitelj, trudile su se pronaći instituciju koja će zbrinuti Terri, i koja će zakonski dopustivim sredstvima prisiliti sud da odustane od odluke o uklanjanju prehrane.

No, kada se sve zbroji i oduzme, pobijedila je pravna država. Unatoč najrazličitijim socijalnim i političkim pritiscima, odluka suda se poštovala, i na nju nije utjecala politička klima. Da je bilo drukčije, i da je na odluku suda utjecalo javno mnijenje, možda bi pacijentica Schiavo još bila na životu. Stoga je u slučaju Schiavo postavljena i dodatno pitanje: smiju li postojati granice djelovanja pravne države, ili točnije, koliki je značaj formalnosti prava?

Nema nikakve sumnje da je "pravda" (kao puka moralna kategorija) za Terri Schiavo mogla izgledati tako da se skrbništvo nad pacijenticom prebaci na neku drugu osobu koja bi pacijenticu željela održavati na životu. Ali i prebacivanje skrbništva također je formalno-pravni postupak u kojem roditelji pacijentice nisu uspjeli.

Etika i eutanazija

No za bioetičare postoji čitav niz dodatnih problema. Slučaj Terri Schiavo prikazuje gotovo sve poteškoće s problemom eutanazije. Prvi je problem, posve neovisan o pravnim komplikacijama i formalno donesenim odlukama, ima li smisla nastaviti život u permanentno vegetativnom stanju? Sud je u slučaju Schiavo utvrdio da je pacijentica nekoliko puta sama izjavila kako ne bi željela nastaviti život u takvome stanju, a njezin je skrbnik i suprug godine 1998. došao do istoga zaključka. To je značenje tzv. problema "žive oporuke" ("living will"). Riječ je o problemu: smiju li se odluke zajednice o pomoći ili uskraćivanju pomaganja temeljiti na odlukama pojedinaca o nenastavku života. Je li osoba kada je donijela takvu odluku bila prisebna? Je li bila riječ o trenutačnoj depresiji? Djeluju li na nju eksterni razlozi (na primjer dobrobit bližnjih)? U slučaju Terri Schiavo problem je još teži, jer nije riječ o osobi koja je izvršila takvu "živu oporuku"; drugim riječima, netko je morao donijeti takvu odluku u njezino ime. Ali čak i kada je odluka o nenastavku života evidentna, što u primjeru Schiavo nije bio slučaj, smije li to biti dovoljan razlog za odricanje prava na život. Ili još teže pitanje: smiju li liječnici ili neki drugi skrbnici aktivno djelovati s ciljem prekida nečijeg života. Razne države imaju različito zakonodavno rješenje toga problema, i očito je da u tome ne postoji niti etičko, niti pravno suglasje.

Drugi veliki skup problema vezan je za pitanje postoji li razlika između pasivne i aktivne eutanazije. U slučaju Schiavo, kao i u brojnim drugim slučajevima, prepuštanje života pacijentice na milost i nemilost prirode ili Boga, značila je *de facto* aktivno pomaganje u njezinom umiranju; ono je uključivalo aktivnu ulogu liječnika (i sudski nalog) za prekid dotoka hrane. Drugim riječima, takva je odluka bilo aktivno izvršenje smrti. Prepuštanje "prirodnom tijeku događaja" bilo je moguće pred petnaest godina, kada je nakon srčanog zastoja i bulimije (tj.

manjka natrija i kalija), Prva pomoć oživjela pacijenticu. Ali u tom trenutku liječnici nisu mogli znati da će pacijenticu vratiti u život, ali s trajnim oštećenjem mozga - u život bez nade u oporavak. Stoga u tome trenutku nije postojao nijedan razlog zašto bi liječnici odbili pokušaj oživljavanja.

Neki bioetičari, poput Petera Singera, velikog zagovornika aktivne eutanazije, problem se sastoji u pitanju definicije života i definicije osobe. Danas je vladajući kriterij smrti – moždana smrt. Prema Peteru Singeru to znači da ljudi u stanju moždane smrti više nisu osobe. U tom slučaju morali bismo tvrditi da Terri Schiavo već petnaest godina nije bila osoba. Premda dosljedan (i racionalan), takav je stav ekstreman, i većina se ljudi zdravorazumski njime ne rukovodi. (Srećom da na to nisu prisiljeni.) Tvrditi da Terri Schiavo nije bila osoba zato što EEG nije ustanovio moždanu aktivnost čini se pretjeranim, pogotovo za one pojedince koji su godinama gledali njezine reakcije na bol ili intenzivni zvuk.

Čini se da je s praktične strane najbitnije pitanje koliko ima smisla nastaviti živjeti takav život. I na njega je teško odgovoriti. Unatoč različitim kontroverzama, danas među bioetičarima prevladava stav da pojedinci imaju pravo odlučivati o vlastitom životu, pa stoga i o vlastitoj smrti. Drugim riječima, kada pojedinci trezveno donesu odluku da njihov život nema smisla, pogotovo u uvjetima neke neizlječive bolesti koja nanosi stalnu bol, onda oni imaju pravo na smrt. Takvu je odluku teško donijeti unaprijed, i čini se da pojedincima nema smisla o tome unaprijed raspravljati. Stoga je Peter Singer svoj osvrt na slučaj Schiavo⁴ temeljio na problematici "živih oporuka". Prema Singeru, iz slučaja Schiavo možemo izvući pouku da u životu treba raspravljati o tome kako bismo željeli nastaviti život kada bi nam se dogodila slična situacija kao i pacijentici Schiavo.

Ali problem naravno nije samo u tome što pacijentica nije ostavila neku jasnu "živu oporuku". U slučaju Schiavo, na temelju zakona Floride, koji priznaju zahtjev "žive oporuke", njezin je sadržaj utvrđivao pravo na eutanaziju. Prema svjedocima u jednom od sudskih procesa, Terri je dvaput izjavila kako ne bi željela živjeti vegetirajući. (Jednom prilikom – gledajući televizijski film sa šurjakinjom, ona je navodno izjavila: "Takav život – to ja ne bih...").

U svjetskim razmjerima, tu postoji još jedan problem – problem novca. U zemljama koje imaju socijalno i zdravstveno osiguranje (a to znači u većini zemalja svijeta), postavlja se pitanje ekonomske oportunitetnosti nastavka takvoga života. I u tim uvjetima (recimo u Hrvatskoj) takav se problem ne bi niti postavio, jer bi "zdrav razum" liječnika odlučio da pacijenta u takvome stanju nema smisla "držati na aparatima". Međutim, to što smo obično skloni zvati "zdravim razumom" može biti samo jedan pragmatično-utilitaristički stav kojim se zapravo prikriva njegov pravi sadržaj, a to je da postoji "cijena" života. Jer kada bi se on izrazio kao argument koristi za druge (tj. kao sredstvo štednje kako bi se sredstva uložila u pomaganje drugima), što Peter Singer čini otvoreno – ali dosljedno, on bi bio u kontradikciji s mnogim sudovima etičara koji zagovaraju "svetost života" i poštovanje digniteta osobe.

Ali slučaj Terri Schiavo nije bio meta-etički, već vrlo konkretan praktični problem. I u takvim slučajevima, kao i općenito u životu, na ishod utječe niz najrazličitijih faktora. Čini se da nijedna apstraktna rasprava o etici eutanazije nikada neće jednom zasvagda riješiti probleme kao što je slučaj Terri Schiavo. Ti će problemi, ovisno o pojedincima i okolnostima u stvarnosti uvijek biti različiti, unatoč tomu što će njihovi ishodi uvijek biti isti. Pravda za Terri Schiavo mogla je značiti još nekoliko godina vegetiranja na aparatima. Ali bi li takav život bio vrijedan življenja – to nikada nećemo pouzdano znati.

---

⁴ Singer, Peter. 2005. "Learning from Terri Schiavo", *National Post*, March 21, 2005.